

Трудова мобилност (овчарство, гурбети и печалбарство) и миграции на гораните в Косово и Албания

От редица документи е видно, че овчарството в Гора е развито още в Средните векове – като пример се посочват селата Брод, Рестелица, Зли поток, Радеша и Крушево (които днес са в косовската част на областта Гора) (Лутовац 1955: 14). Според информация от края на XIX – началото на XX в. някои селяни притежават по 5000-7000 овце, като в това отношение Рестелица си съперничи с Брод (Ястребов 1904: 91) – тези две села са посочвани като най-активно занимаващи се с овцевъдство (Срећковић 1865: 69–70). Познатият модел на Балканите за зимуване на стадата на юг функционира и в областта Гора. Най-честа дестинация е Беломорието: Дойран, Велес, Лариса, Солун, Йенишехир, Ксанти, Драма, Кавала, дори Смирна (Измир). Сведенията сочат, че гораните имат доста висока степен на мобилност и се придвижват свободно до средата на XIX в. Запазването на тази свобода в рамките на Османската империя е посочвано като една от причините за приемането на исляма (Лутовац 1955: 15).

Сръбският автор Д. Кривокапић детайлно разглежда овчарството в Шар планина – *пасища, бачила, аргати*, зимни станувания, живота на овчарите и пр. (Krivokapić 1969: 208–226). Той го дефинира като „полуномадски начин на овчарлък“ и посочва конкретни представители на този поминък от областта Гора – от Тетовска страна това е Джеладин-чая с 5000 овце, а от горанска – в с. Брод, Абедин Баймок-чая с 3600 овце и Рамадан-чая с 12000 овце – последните имали зимовища на Овче поле (Krivokapić 1969: 209-210). Друг автор, Р. Младенович, отбелязва също, че през зимните месеци гораните се придвижват със стадата си до Овчеполската котловина и Солунското поле, а зимовищата им са из цялата тогавашна Османска империя – от Метохия и Моравия до Мала Азия, а най-често около Дойран, Велес, Лариса, Солун. В албанската част на Гора споменът за зимуване на стадата в Гърция е все още актуален, дори се посочва като причина за наличието на конкретен топоним – Гърчко търло, както и за назоваването на местните гурбетчи с прозвището „гърци“, поради пребиваването им в Гърция.

В средните векове овчарството при гораните е особено развито, но за общността това продължава да е основен поминък и по време на Османската империя. Една от главните причини за това е стимулиращата държавна политика, продиктувана от растящата необходимост от вълна на имперските и европейските пазари, а на вътрешните – и от месо. Едновременно с това обаче се регистрира и растяща несигурност в държавата, особено в планинските и маргинални региони, какъвто е Гора (Младеновић 2001: 41). И така до средата на XIX в., когато настъпват промени в профила на горанската общност по отношение на поминъка. През втората половина на този век овчарството постепенно започва да запада, тъй като в Османската империя настъпва анархия и горанските територии стават прицел на разбойниците „арбанаси“ от съседната област Люма. Традиционният основен поминък на гораните, свързан със свободни движения и зимувания на Адриатическо и Егейско море, в Тракия и Анадола, постепенно бива изместен от занаятчийството, от една страна, и от друга – от гурбетите и миграциите, свързани с печалбарството (Селищев 1929: 405-406; Трифуновски 1952: 415-416; Дармановић 1995: 151; Хасани 1995: 155 и др.).

Същата причина – липсата на сигурност поради постоянните набези на албански разбойнически банди изтъква и Й. Цвијич по повод упадъка на овцевъдството и бързото разрастване на гурбетчийството в Западна Македония (Маврово, Полог, Горна и Долна Река и др.) (Цвијић 1931: 134-35; Цвијић 1903: III). Акад. Й. Иванов споделя своите наблюдения от научноизследователската експедиция в Македония и Поморавието през

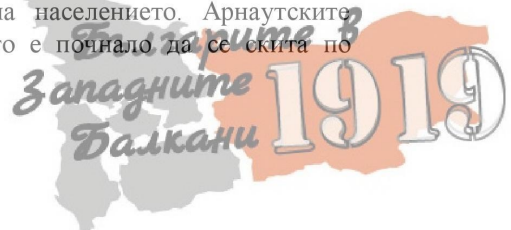

1916 г.: „Земята на горани е гола, студена и неплодородна, но, от друга страна, е богата с паша и е пригодна за дребно скотовъдство. Овчарството там щеше да вирее много добре, ако не бяха зулумите на албанците. Горани не обичат твърде своите западни съседи, люмските албанци, едни от най-свирепите планинци в Албания, а себе си смятат, и с право, като най-кротки и мирни хора. Албанското влияние там е сполучило да се наложи и в някои горански села населението е вече двуезично, та се говори български и албански, а други села са вече съвсем поалбанчени. Това е станало през първата половина на XIX в., когато албанците бяха станали всесилни в Северна Македония и когато Абдурахман паша и Хавзи паша владееха от Тетово и Скопие почти като самостоятелни господари“ (Иванов 1993: 140-141).

Активирането на мъжкия гурбет в късните векове на съществуване на Османската империя се дължи на разпада на аграрната система в империята и социално-икономическата криза от края на XVIII – началото на XIX в., довели в планинските региони до западане на добре развитата и поддържана от властта мрежа от овцевъди, снабдяваща армията и големите градове (Hristov 2008: 219). И още една причина посочва П. Христов за замирането на аграрните миграции и тя ми се струва особено важна за област като Гора – като завършваща точка той дефинира Балканските войни (1912–1913) и новите политически граници, разсекли преразпределената територия на някогашната Османска империя (Христов 2010: 14).

Занаяти, които се развиват по това време в Гора, са ковашкият и тюфекчийският (пушкарският). Известна е една група пушкари от Гора, които мигрират в Призрен в края на XVIII – началото на XIX в. „На половин час от Глубочица е с. Зли поток“, пише Ястребов, „чиито жители се отличават със знаенето на ковачеството“ (Ястребов 1904: 92–93). Лутовац отбелязва, че селата Бачка, Вранище, Рапча и Крушево са били център на ковашкия и пушкарския занаят. Пушкарството се развива в средата на XIX в., а в Рапча например е активно чак до началото на Втората световна война. В Кръстец (Крстац) – Горни и Долни, заради близките борови гори до скоро се развива и дърводелството. Това твърдение не е изненадващо, тъй като се знае, че пространството между планините Кораб, Коритник и Шар е било покрито с гори, но с увеличаване на населението те са унищожавани с цел разширяването на обработваемата земя (Ястребов 1904: 91). Такава информация е позната и в албанската част на Гора – дори нещо повече, съществува фолклорен разказ за „унищожаването“ на горите около с. Шищавец – за майка, чието дете изчезва в гората, поради което тя я запалва.

Условията в Гора през XIX в. водят до разгръщане на печалбарството и гурбетите. Според различни източници към средата на века няма къща в Гора, от която да няма представител на гурбет (Цвијић 1903: III). Гораните, както и населението на съседната Сретечка (Средска) област, се занимават с печалбарство, като за гораните трябва да се посочи най-вече сладкарството, което е относително ново занимание за тяхната традиция. Както отбелязва и Сречкович – още в средата на XIX в. в Белград мигрират много злипоточани, а и от други села, които обикновено са бозаджии (Младеновић 2001: 42). В началото на XX в. Ястребов пише, че гораните са известни като „салепчии“, „бозаджии“ и „алваджии“ в цяла Турция, България и Сърбия. И Цвийч посочва като най-типични гурбетчийски практики – „салепчии“, „шечерджие“ и обикновени зидарски работници, други са бакали и механджии (Цвијић 1931: 134–135). Същата информация дава и Й. Иванов: „Главният поминък на торбешите в същинската Гора сега е бузаджилък. Преди 80 години страната е била скотовъдска. Големи стада са пасли по широките пасища и са давали поминък на населението. Арнаутските грабителства са съсипали скотовъдството и населението е починало да се скита по

чужбина и да се поминува с правене на боза. Горенски бозаджии има по цяла Турция, България, Влашко, Сърбия и много по Мала Азия“ (Кънчов 1900а: 102). Под линия авторът добавя, че „в София дохождат от Призренска Гора бузаджии, които държат 3-4 дукияна. С тях всяка година дохождат малки 10-12 годишни деца, някои за пръв път. От тях би могло да се проучи тамкашното наречие“ (Кънчов 1900б: 29). Това препитание на гораните от началото и средата на XIX в. се отнася за цялата област, функционираща по онова време като единно пространство.

Цвийч отбелязва още, че всички котловини на юг от Шар планина до южната граница на Сърбия представляват региони с много добри природни и икономически параметри и си задава въпроса – защо тогава в последните 40-50 години (публикацията му е от 1931 г.) така масово се развива печалбарството и към съответния момент няма нито една къща, от която да няма печалбар в Сърбия, Румъния, България, а в последните 20 години и в Америка (Цвијић 1931: 199). И пак се връщам към набезите на люмлянците, споменавани от редица автори – Х. Хасани (самият той произхождащ от Призренска Гора) пише: Имало е време, в което в Гора не можело да се види нито един мъж, освен старците и децата (всички са на гурбет), и се е налагало жените да играят мъжка роля при нападенията от люмлянците. И този автор твърди, че развитието на гурбетчийството се дължи на западането на овчарството, заради нападенията на „арамии-качащи“ от Албания. Защо обаче ориентацията е точно към сладкарство, той не се наема да обясни (Хасани 1995: 155).

Според друг автор, Бойович, по традиция наред с овчарството, гораните винаги са били познати като зидари, дърводелци, терзии, а печалбарството ги е научило и на други занаяти – стават солидни производители на сладкиши, готвачи и „бурегджии“, т.е. производители на „бурек“ (Бојовић 1979: 139). Цвийч твърди, че след намаляването на животновъдството гораните тръгват по гурбети, и то като строители в цяла Сърбия, България и Румъния (Цвијић 1931: 202–204). В сравнителен план тук може да бъде посочена общността от областта Голо Бърдо, Албания, чиято историческа съдба е колкото сходна, толкова и различна – голобърдци също са известни като гурбетчии, но за тях се знае, че са именно майстори строители/дюлгери, които са работили дори в най-отдалечените точки на Османската империя.

И така, гораните са гурбетчии – те наричат печалбата „гурбет“ или „иде се на път“ (Дармановић 1995: 152). Гораните, както и техните съседи от Ополье и горанските села Урвич и Йеловяне в днешната Република Македония, по-рано често са се самоназовавали „торбеши“ и „гурбети“. Джогович споменава, че те са ходили на гурбет в (бивша) Югославия, но и в Турция, България, Гърция, Румъния, също и в много западноевропейски държави, та чак и до Магреб (област в Африка на север от Сахара и на запад от Нил, в най-тесен смисъл съвпада с Атласките планини. Във френския език и култура под Магреб се разбират само бившите френски колонии Алжир, Мароко и Тунис, по-рядко също Либия и Мавритания. На арабски името обозначава само Мароко) (Цоговић 1989: 128). И днес гурбетчийството на гораните е силно изразено, дори и поставено в съвременния контекст на (е)миграционните процеси.

Характерният за XIX в. (особено след Кримската война) сезонен наемен труд на Балканите, свързан с временна трансгранична миграция (в смисъл на етнически, религиозни, културни, а по-късно – и на държавни граници) на големи групи население от родния край към други („чужди“) региони в рамките на Османската империя, традиционно е получил в балканските езици названието *гурбетчийство* (от араб.-тур. *gurbet* – 'чужбина'. Оттук, според Н. Геров, „ще иде на гурбет“ = „ще иде в чужбина“, а „гурбетчия“ = „чужденец“). К. Иречек също извежда названието, фигуриращо според

него в стари географски карти, от алб. *qurbet* = „чужбина“ (срв. Иречек 1978: 48). Познатото през последните десетилетия от съществуването на империята гурбетчийство може да се свърже с широк спектър от стопански дейности както в аграрния сектор, така и за изпълнение на редица специфични занаятчийски задачи.

Гурбетите и печалбарството имат не само икономическо, но и културно значение за Гора и гораните. И ако географските условия, водещи до изолация (особено в албанската част на Гора, където инфраструктурата е лоша), са причина за „затваряне“ на общността, то ефектите от гурбетите и печалбарството са тъкмо в обратна посока. Логиката на трудовата мобилност е свързана с „пренасяне“ на новото и модерното в селата по отношение на облекло, култура и начин на живот (Вж. Дармановић 1995: 153; Младеновић 2001: 40–41). Това наблюдение е още по-актуално днес – печалбарството е в голяма степен причина за икономическо развитие на региона: в някои от селищата се строят нови големи и модерни къщи в урбанистичен стил (например Драгаш, Косовска Гора) от горани, които работят в странство. Макар и бавно, но патриархалният модел на живот се нарушава.

Времето разполагане на сезонните миграции най-често е свързано с аграрното делене на годината – от Димитровден до Гергьовден, но за албанската част на Гора публикуваната, а и потвърдена на терен информация, е, че сезонната работа (овчарство или друг вид печалбарство) започва на Кръстовден, а завръщането по родните места е за Гергьовден (за Косовската част на Гора и с вариант Митровден – Петровден). Но както отбелязва и Дармановић, Гергьовден си остава най-големият празник, за който се прибират всички печалбари (Дармановић 1995: 154).

Както беше споменато, според редица автори, но и според наративите в Гора, през втората половина на XIX в. почти във всяка къща е имало по един член „на печалба“ – това са мъже на възраст между 15 и 60 години (Дармановић 1995: 152). Х. Хасани споменава, че в горанската общност е познат изразът „наследствено печалбарство“ (Хасани 1995: 155). До 1941 г. най-предпочитана печалбарска работа за гораните от Шар планина по градовете е уличната продажба – боза, лимонада, сладолед и сладкиши през лятото, а през есента – печени кестени, пуканки, фъстъци и леблебия. Държат сладкарници в Румъния, България, Турция и Гърция (Krivokapić 1969: 206–207). В началото на XX в. Ястребов също споменава, че гораните ходят на гурбет в България, Сърбия, Стамбул и Румелия (Ястребов 1904: 91). Всъщност печалбарството до 1914 г. не е достатъчно проучено в антропогеографската литература, отбелязва Радовановић. Според неговата информация от Гора и Ополъе около 7000 души са ходели на печалба – в Босна, България, Русия, Турция, Сърбия и Гърция, навсякъде като бозаджии, а в Драма и Кавала като готвачи (Радовановић 1995: 234).

Х. Хасани очертава следните „печалбарски“ посоки с конкретни селища: „Румъния (Силистра, Базарджик, Тотрокан, Турча, Турн-Северин), Гърция (Солун, Скрече-Ксанти, Кавал, Джумурджино), Турция (Истамбул, Едрене, Баба, Ескийе, Ченакаля, Бурса, Измир и др.), а за България – София, Бургас, Пловдив, Марнабат, Русе, Шумлийе, Сливен, Разград, Кубрат, Айдос, Варна, Паравадия, Ишиклер-гара Самоил“ (Хасани 1995: 155). В село Шищавец (Албания) в спомените на събеседниците присъства и гр. Видин като възможна гурбетчийска дестинация, където Българските автори от първите десетилетия на XX в. (В. Кънчов, Й. Иванов, Ст. Младенов и др.) също споменават за гурбетчийството и печалбарството на гораните в България: „Икономически българите от Гора са тясно свързани с царство България. Във всички градове на Северна и Южна България от цели десетилетия насам и ден днешен има по няколко българи мохамедани от Гора, които изкарват прехраната на семействата си с

просто бозаджийство и халвалжийство“ (Младенов 1993: 186-187).

Подобна информация дава и Ср. Поппетров в Поверителен рапорт № 54 до МВРИ за обиколката му в областта Малесия и сведения за числеността, бита и нравите на българите християни и мюсюлмани в Голо Бърдо, Поле и Гора от 14 август 1930 г.: „Бозаджиите по целия Балкански Пол[уостро]в са от Гора. От тях има готвачи, сладкари, млекари, халваджии, бурекчии и пр. След войните – особено след като се освободи Албания, са наводнили всички градове в последната държавица. Тия от Голо Бърдо не са отивали и не отиват никъде по чужбина. От тия горяни, които отивали в България, мнозина търсят и им се дават български вестници и книги да четат. Причината, за да странствуват последните: в малко места много население и земята им е малко плодородна“ (Елджров 2000: 230).

Макар да няма статистическа стойност, все пак ще цитирам наблюдението на Дарманович за печалбарските посоки и занимания на гораните от Косовска Гора след Втората световна война – гораните от Глобочица са предимно сладкари, работили в Турция, България, Гърция и дори Тирана, след войната работят предимно в Косово и Метохия, най-вече в Прищина и Черна гора. Печалбарите от Брод преди войната са овчари, а след това държат кебапчийници най-вече в Македония. Гораните от селата Диканце и Зли поток са сладкари, работещи предимно във Войводина. Жителите на Рестелица са овчарите, притежавали най-много овце в региона, но днес се занимават със сладкарство и са разпръснати из Далмация, както и гораните от Крушево. Печалбарите от Вранище работят основно в Загреб и Белград (Дармановић 1995: 152).

Интересно е, че от днешна гледна точка след преживения режим на Енвер Ходжа гораните от албанската част на Гора се чувстват в някакъв смисъл в неизгодна позиция. Според тях сръбските/косовските горани не само са живели в по-добри социополитически и икономически условия, но и по отношение на гурбетите са имали повече свобода и съответно имат повече опит. Това твърдение има своето основание, тъй като проблемът на гораните, чиито села остават на територията на Албания, се появява на практика след 1948 г., когато режимът на Е. Ходжа забранява пътуванията и по този начин силно ограничава печалбарските движения и миграциите. Тази гледна точка е показателна и нейното формиране в голяма степен е резултат от тежките тоталитарни години в Албания.

За селата Урвич и Йеловяне, които днес са на територията на днешната Република Северна Македония, също съществува информация от средата на XIX в. за „печалба (гурбет)“ като основно занимание. В рамките на Османската империя (до 1912–1913) за тези села главни печалбарски дестинации са Цариград и Солун, по-късно и България. Трифуновски съобщава, че до 1944 г. в София само селяните от Урвич имат 54 търговски обекта. Към средата на XX в. гурбетчийските посоки се разширяват към Битола, Куманово, Тетово и други по-близки градове. Печалбарите от Урвич и Йеловяне се прибират един или два пъти годишно, като основните им занимания са – „леблебиджие“ (продавачи на леблебия) и сладкари (Трифуновски 1952: 415–416). Те работят в цялата (бивша) Югославия, а също и в Гърция, България, Турция. Както беше споменато, във всички градове на Балканите гораните са познати като сладкари (Дармановић 1995: 152), а това е валидно и за селата Урвич и Йеловяне.

Що се отнася до гурбетчийския (печалбарския) фолклор и традиционното знание, свързано с това основно занимание на гораните, в Гора се споменава категорията „гурбетчийски песни“, изпълнявани при приготвяне, изпращане и посрещане на гурбетчиите. Дарманович цитира текст на подобна песен от с. Глобочица, Косовска Гора:

А, Курто будала,

засукай обай скутой
да ти се лаки путови,
че одиш долги путови,
и кад чеш дойдеш за дома,
да леташ со ластаица.

(По съобщение на Беге Байрами и Ремзие Абдулах от с. Глобочица, юли 1986)
(Дармановић 1995: 152)

Интересно е, че Курто будала и Зейнепа са персонажи, присъстващи в гергьовденските песни на гораните. Текстовото съдържание на тези песни също нерядко е свързано с темата за гурбета – например Курто будала е на печалба, а Зейнепа го чака. Гурбетът и гурбетчиите се споменават и в песенни текстове от сватбения цикъл, както и в други празнични и всекидневни песни. Например в текста на песен, изпълнявана пред вратата на младоженците, след като момчето е влязло за първата брачна нощ, младоженецът е назован „гурбетчия“.

Според Миодраг Васильевич, печалбарите пренасят репертоар – печалбарски песни има и в други краища на Косово – Прищина, Вучитрѝн, Косовска Митровица, Печ, Призрен, Гниляне и др., но той смята, че горанските печалбарски песни (посочва Брод, Драгаш, Кръстец) са повече на брой и са с по- висока художествена стойност. Иванович установява, че в голям брой от лирическите народни песни в Гора присъства тъкмо темата за гурбета. Изследвайки днешното състояние на този вид песни в Косовската част на Гора (по записи на Джулдеман Шабан от Призрен с неговия брат, както и на някои интерпретатори на горански народни песни от радио Прищина), авторът намира доста варианти на записаните от М. Васильевич в първата книга „Югословенски музикален фолклор“ (1950). Това според него е доказателство, че тези песни в Гора и днес продължават да са жизнени и да са част от активния репертоар – изпълняват се, допълват се и се развиват, създават се нови и пр. (Ivanović 1972: 195).

Наред с печалбарството и гурбета като краткотрайни миграции, Х. Хасани счита, че населението на Гора не е засегнато от големите миграции, които се случват на територията на Косово и Метохия през XVII и XVIII в. Поради географското си положение населението на Гора не е изложено на миграции и непосредствен натиск за преселвания (Хасани 1995: 152). Й. Цвийч говори за косовско-метохийска вълна на изселвания като една от най-старите. През XVII–XVIII в. тя обхваща миграциите из цялата област между Скадра и Копаоник, от Зет, Метохия и околностите на Призрен и Косово, като движението е към Моравската долина, към Моравска Сърбия. При миграциите на сърбите на напуснатите земи се настаняват албанци (Цвијић 1922: 167–168; Богдановић 2006: 102–104).

С процесите на ислямизиране на гораните, които макар и затихващо продължават чак до средата на XIX в., започват и изселванията им. Посоките на миграции са две – към Призрен и Сириничка област; и към Тетово и селата Долно Палчице и Теарце (Хасани 1995: 153). Трифуновски открива православни преселници от Гора в Северна Македония, мигрирали в края на XVIII в. – началото на XIX в., за да избегнат приемането на исляма (Трифуновски 1961: 173–180; Трифуновски 1952: 411–412). Обратните миграционни вълни – от Средска област и Призренска Гора към Полог през Шар планина, са по-редки (Trifunovski 1961: 178). Изселници от Урвич и Йеловяне (днес в Република Македония) се насочват към Тетово, Скопие, Куманово, Мостар, България (12 семейства), Турция, Чехословакия, Русия и Америка (в последните две по едно семейство). От мигриралите в Тетово горански родове Трифуновски посочва и днес познатите Гръбевци, Джуклевци, Поп-Янковци и Попои (Трифуновски 1952: 411).

412).

По информация от Ястребов в началото на XX в. във всички горански села има 2617 дома с 11404 души, като мъжете са повече на брой (Ястребов 1904: 95). Сравнително по-голяма вълна на горански миграции се наблюдава след Първата балканска война и след Първата световна война – в посока Румъния, България, Сърбия, където гораните работят като сладкари или строители (Милосављевић, Поповић 2008: 29–30). Изселванията са преди всичко по икономически, но и по политически причини – към градовете на Косово и областта Македония, както и немалък брой към Турция (Цоговић 1996: 34). Лутовац също споменава, че след 1912 г. голям брой горани се изселват в Турция, опустяват цели махали, намаляват села (Лутовац 1955: 275). По-конкретно по това време горани от Зли поток, Крушево, Брод, Рестелица, Рапча и др. мигрират в Турция (Цоговић 1996: 34). В наративите в албанската част на Гора се съдържа информация за доста по-ранни трудови миграции в Турция и в Египет, които са свързани със спомените за невъзвращенство. След Втората световна война също голям брой горани от косовската част на Гора напуска родните си места и се отправя към Призрен, Прищина, Тетово, Скопие, също и към Турция, а земите им се продават на безценица.

Печалбарството/гурбетчийството има преди всичко сезонен характер, а днес за гораните този модел се е трансформирал в по-дълготрайни миграции. В миналото миграционните движения са или към вътрешността на бившата Социалистическа федеративна република Югославия (СФРЮ), или към чужбина. В периода 1992–1993 г. голям брой горани от косовската част на Гора мигрират в днешната Република Сърбия – в Белград, във Войводина, част остават в Косово и Метохия, но и в Македония, Хърватия, Босна и Херцеговина, Черна гора, Словения (в последните – единични семейства) (Хасани 1995: 158). Според данни на Т. Мангалакова в бившата СФРЮ живеят около 17000 горани, главно в Белград (8-10000), Нови Пазар, Нови Сад, Буяновац, Скопие, Сараево и др. (Мангалакова 2008: 15). Печалбарството на територията на бившата СФРЮ, в частност в днешната Република Сърбия, в много по-малка степен може да се отнесе към гораните от албанската част на Гора, но и там има изключения, напр. мигранти от с. Борье в Белград.

Миграционните процеси в албанската част на Гора се активират от началото на 90-те години на XX в., след падането на режима и „отварянето“ на границите. Особено масова е миграцията към Англия.

За сръбската (днес косовска) част на Гора Младенович пише: Днес в Гора много села опустяват, броят на учениците в училищата рязко намалява, някои училища са затворени, повече деца има в Белград, отколкото в самата Гора. Много горани се изселват в Италия, има колония на горани в Сиена (ок. 1500 горани) (Младеновић 2007: 431). Освен Италия, относно миграциите на гораните в Западна Европа, за Призренска Гора Хасани посочва Австрия, Германия, Швейцария, Франция, Люксембург, Швеция, (Хасани 1995: 162, Вж. и Дармановић 1995: 151). Според преброяване от 1997 г. 19-те села (днес в Република Косово) имат около 17000 жители с мюсюлманско вероизповедание (Милосављевић, Поповић 2008: 29-30). Ползвайки различни източници, Младенович твърди, че до юни 1999 г. в сръбския дял на Гора живеят около 17000 жители, извън Гора, преди всичко в Белград – ок. 12000 горани, а в осемте горански села в Албания – ок. 12000 жители. Без Урвич и Йеловяне, които са не са изцяло горански, общо жителите са ок. 41000. След юни 1999 г., след войната, етническата и езиковата картина на Косово и Метохия се променя. Според сведения на Ваит Ибр, председател на Етническата общност на гораните, немалко горани от Сърбия

(днес Косово) се изселват и към април 2001 г. там остават ок. 11000 жители (Младеновић 2001: 43). По данни на ЮНМИК от 2003 г. там живеят 11954 горани. Драгаш е етнически смесено селище, в което от 1140 жители 810 са горани, а 600 албанци (Мангалакова 2008: 14).

За гораните от Кукъска Гора трябва да се отбележи мигрантската вълна към Англия, която е свързана най-вече с жителите на едно от най-големите албански горански села – Шишавец. По информация на местни краеведи около 1000 жители на селото са емигранти в Англия, работят основно в строителството „на черно“ и поне половината от тях вече имат и английско гражданство. Социалните условия, които английската държава предлага на емигрантите след войната в Косово, са особено примамливи – жилища, социални помощи, безплатно обучение за децата и пр., а разликата между двата дяла на Гора в стандарта и особено в начина на живот в периода 1944–1991 г. е причина за значително по-високата мобилност на гораните от Косовска Гора дори по онова време. Още по-интересно е, че славяноезичието на гораните от Албания е още един аргумент за по-убедителното им вписване в модела „емигранти от Косово в Англия“, тъй като конфликтът в Косово е между сърби и албанци, и това, че гораните са славяноезични, изключва до-пускането за евентуалното им албанско гражданство. Емигрантската общност от Шишавец в Англия поддържа връзки помежду си и има свой общностен живот.

Интересен е моделът на женитбите в албанската част на Гора – емигрантите (от Англия, Италия и др.) при завръщане в родното село през лятото си избират жени само и единствено от общността. Дори и самите „бекари“ (ергени) да са придобили социален и житейски опит от живота си в Англия, все пак изборът им на съпруга се реализира в рамките на горанската общност, а дори и на собственото село. Този модел е показателен за все още доста „затворения“ характер на общността.

В заключение може да се обобщи, че за гораните като общност и в Косовска Гора, и в Албанска Гора (с известно прекъсване), както и в двете селища днес в Република Македония, активно са функционирали и днес функционират моделите на печалбарство и гурбетчийство, от които следват и съвременните миграции.

ЛИТЕРАТУРА

Бојовић, Бојко 1979: Метохија. Приштина.

Богдановић, Димитрије 2006: Књига о Косову. Београд. Српска книжевна задруга, коло ХСVIII, књ. 648.

Дармановић, Мина 1995: Савремене промене у народној култури печалбарског региона Гора. – В: Баштина (гласник), св. 6. Институт за проучавање културе Срба, Црногораца, Хрвата и Муслимана, Приштина, 151–157.

Елдъров, Светлозар 2000: Българите в Албания 1913–1939. Изследване и документи. София.

Иванов, Йордан 1993: Западните краища на Македония в етнографическо отношение. – В: Научна експедиция в Македония и Поморавието 1916. Съст. Петър Хр. Петров. София, 136–150.

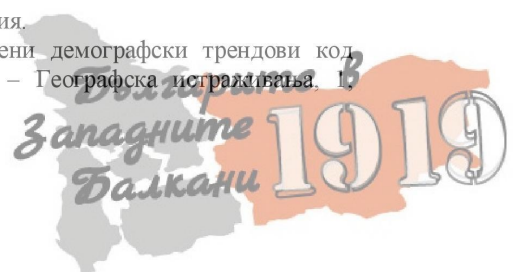
Иречек, Константин 1978: История на българите. София.

Кънчов, Васил 1900а: Гора. – В: Трудове на българското природоизпитателно дружество, кн. 1, 99–103.

Кънчов, Васил 1900б: Македония. Етнография и статистика. София. **Лутовац, Милисав 1955:** Гора и Опоље – антропогеографска проучавања. – В: Населѣа и порекло становништва, књ. 35. Београд, 232–339.

Мангалакова, Таня 2008: Нашенци в Косово и Албания. София.

Милосављевић, Саша, Илија В. Поповић 2008: Савремени демографски трендови код Горанаца на простору северног дела Косова и Метохије. – Географска истраживања, 1. Косовска Митровица, 29–35

Младенов, Стефан 1993: Пътешествие из Македония и Поморавия. – В: Научна експедиция в Македония и Поморавието 1916. Съст. Петър Хр. Петров. София, 172–193.

Младеновић, Радивоје 2001: Говор шарпланинске жупе Гора. Српски дијалектолошки зборник XLVIII, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, Београд.

Радовановић, Милован 1995: Антропогеографска, етнографска и фолклорна грађа о Горанцима, Опољцима и Сретчанима у изворној литератури. – В: Шарпланинске жупе, Гора, Опоље и Средска: антропогеографско-етнолошке, демографске, социолошке и културолошке карактеристике. Ред. Драгослав Антонијевић, Милован Радовановић. Београд, Географски институт „Јован Цвијић“ – САНУ, посебна издања, књ. 40/II, 225–,–255

Селищев, Афанасий М. 1929: Полог и его болгарское население. Исторические, этнографические и диалектологические очерки северозападной Македонии. София, изд. Македонского научного института.

Срећковић, Пантелија 1865: Синан паша. Београд

Трифуновски, Јован Ф. 1952: Урвич и Јеловјане. – В: Гласник Етнографског института САН, I, св. 1-2, Београд, 409–419.

Хасани, Харун 1995: Миграције становништва Горе. – В: Шарпланинске жупе, Гора, Опоље и Средска: антропогеографско-етнолошке, демографске, социолошке и културолошке карактеристике. Ред. Драгослав Антонијевић, Милован Радовановић. Београд, Географски институт „Јован Цвијић“ – САНУ, посебна издања, књ. 40/II, 149–166.

Христов, Петко 2010: Балканският гурбет – традиционни и съвременни форми (въведение). – В: Балканската миграционна култура: исторически и съвременни примери от България и Македония. БАН, Етнографски институт с музей, София, 11–27.

Цвијић, Јован 1903: Антропогеографски проблеми Балканског полуострова. – В: Српски етнографски зборник, књ. 1. Београд.

Цвијић, Јован 1931: Балканско полуострво и јужнословенске земље. Основи антропогеографије, књ. друга. Београд.

Цоговић, Алија 1989: Социјални мотиви у горанској народној лирској песни као сведочанство заедништва народа. – В: Зборника радова XXXVI конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије Сокобања 1989. Београд, 128–132.

Hristov, Petko 2008: Trans-Border Exchange of Seasonal Workers in the Central Part of the Balkans (19th–20th Century). – In: Ethnologia Balkanica, 12, Berlin, 215–230.

Ivanović, Radomir 1972: Oblici goranskih kosovskih pesama sa motivom pečalbe u današnjem životu. – In: Rad XVII kongresa Saveza udruženja folklorista Jugoslavije, Poreč 1970. Zagreb, 195–198.

Јастребов, Иван Ст. 1904: Стара Србија и Албанија. Споменик СКА XLI, Други раздел, 36. Београд

Krivokapić, Dušan 1969: Šar-planina. Beograd

Trifunovski, Jovan F. 1961: “Kosovci” u severnoj Makedoniji – In: Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, VI, Priština, 171–181.

Доц. д-р Веселка Тончева

